

Lisää joustavuutta työurien loppupäähän

– Kelan johtavan tutkijan Helka Hytin
haastattelu

Suomalaisten keskimääräinen työssäoloaika on pidentynyt enemmän kuin mitä eläkkeelle-siirtymisikä on noussut. Paljon kuitenkin voitaisiin vielä tehdä työssäolon lisäämiseksi.

Heikki Taimio
Erikoistutkija
Palkansaajien tutkimuslaitos
heikki.taimio@labour.fi

Haastattelu on tehty 18.1.2010.

Miten suuren osan työurastasi olet käyttänyt työurien tutkimiseen?
"Itse asiassa en ole tutkinut lainkaan työuria. Sen sijaan olen viimeiset 40 vuotta selvittänyt tilastoalalla ja tutkijana työssäolon ja työurien kääntöpuolta eli työstä poissaoloa ja erilaisten toimeentulojärjes-



telmien käyttöä. Aivan viime aikoina olen tutkinut työssäolon pituutta keskimääräisellä elin-kaarella, joka sekin tarkkaan ottaen on eri asia kuin työurien pituus.”

Oletko oppinut näistä tutkimuksista mitään omaa työuraasi ajatellen?

”Nyt työurani loppupäässä olen sitä mieltä, että työurien pidentämiseksi tarvitaan joustavia ja ihmisten erilaiset tarpeet huomioon ottavia työnteon vähentämisen malleja. Minun kohdallani sopiva ratkaisu on ”siirtyä eläkkeelle” ja jatkaa sen ohella työnte-koa osa-aikaisesti. Silloin kun on saavuttanut julkisen sektorin täyden eläkeiän ja on vielä sen jälkeenkin kartuttanut vähän eläkettä, niin osa-aikaeläke ei enää kannata. Siinä jäisi oikeastaan vain tekemään töitä eläkekattuman nostamiseksi.

Onkin varmaan niin, että jos halutaan jatkettavan 68 vuo-teen asti, ja kun kuitenkin ihmisillä on tarve vähentää työnte-koa, niin pitäisi miettiä myös siellä ihan yläpäässä joustavuuden ratkaisuja. Mielestäni juuri se, että ottaa eläkkeen ja tekee sitten sen verran töitä kuin jaksaa ja muut olosuhteet antavat myöten, voi olla hyvä ratkaisu.”

Suomalaisten työurien pidentämistarpeesta vallitsee nyt melko laaja yhteisymmärrys. Taustalla on skenaario, jonka mukaan suurten ikäluokkien jäädessä eläkkeelle vanhushuoltosuhte heikkenee rajusti, ts. yli 65-vuotiaiden määrän ja 15–64-vuotiaan työikäisen väestön välinen suhde nousee. Työikäisillä on tulevina vuosina ”elätettävänä” nykyistä paljon enemmän vanhuksia eli maksettavanaan heidän hoiva-, hoito- ja eläkemenojaan verojen ja eläkemaksujen muodossa. Kuinka huolestuttavana itse pidät tätä skenaariota?

”Asia on ilman muuta huolestuttava. Itsekin olen pian eläkejärjestelmän määrittelyn mukaan ”vanhus” ja pääsen vuoden lopulla jopa vaikuttamaan yhtenä ykkösenä vanhushuoltosuhteen osoittajaan. Ennen kaikkea mietin työvoiman riittävyttä siinä vaiheessa, kun me suurten ikäluokkien ikuiset teinit alamme tarvita yhä enemmän hoivapalveluita. Vaikka rahat riittäisivätkin, niin mistä maailman kolkasta löydämme työn tekijöitä?”

Saneluratkaisut eivät sovi työuran loppupäähän

Ihmiset näyttävät toivovan itselleen lisää vapaa-aikaa varsinkin työuran loppupäässä. Siinä on erilaisia mahdollisia ratkaisuja kuten osa-aikaeläke, osa-aikatyö eläkkeellä tai pidemmät lomat. Sellaisia kannanottoja on kuitenkin tullut eri tahoilta, että nämä kaikki reitit pitäisi sulkea. Sen sijaan pitäisi tehdä töitä kokoaikaisesti 68 vuoteen asti, jolloin se parantaa olkeasti huoltosuhdetta.

”Minä ainakin sanon, että minun terveyteni ei sitä kestäisi! Tietysti jos kaikkien on pakko tehdä täysiaikaisesti töitä 65 tai 68 vuoteen asti, niin ehkä sitten ihmiset rupeavat anomaan työkyvyttömyyseläkkeitä ja muita ratkaisuja entistä enemmän. Ei sellaista voi tehdä, että suljetaan pois jouston mahdollisuus siellä loppupäässä.”

Ikääntyneille pitää tarjota osatyökyvyttömyyseläkejärjestelmän etuuksia ja palkkatuetta työtä.

Entä jos verrataan muihin maihin, joissa lakisäätien eläkeikä on korkeampi? Joissakin on tietysti matalampi.

”Esimerkiksi Ruotsissa on vähän toisella tavalla liukuva eläkeikä verrattuna Suomeen, mutta heillä se toimii lähinnä sitä kautta, että on osatyökyvyttömyyseläkejärjestelmän etuuksia ja palkkasubventoitua työtä nimenomaan ikääntyneessä päässä. Tanskassa taas ”fleksjob” on suunnattu vajaakuntoisille, joita ei voida katsoa täysin työkyvyttömiksi. Tämä joustotyö on antanut varsinkin ikääntyneille mahdollisuuden vähentää työntekoa ja tehdä töitä sen verran kuin jaksaa. Lisäksi Tanskassa työttömyyskassan pitkäaikaiset jäsenet voivat halutessaan siirtyä 62-vuotiaana työttömyyskassan varhaiseläkkeelle, ns. jälkipalkalle.”

Tässä on kysymys siitä, mikä on nettovaikutus yhtäältä, jos kiinnitetään vanhuuseläkeikä ja jäädään aikaisemmin työkyvyttömyyseläkkeelle, tai jos se on liukuva, niin tuleeko liukuman avulla saavutetuista työvuosista joku etu vanhushuoltosuhteeseen.

”Kyllä minun mielestäni jollakin tavalla pitää järjestelmää reivata niin, että se tuottaa enemmän työntekoa vanhemmassa päässä. Toisaalta täytyy muistaa, että yksityisellä sektorilla eläkeikä oli vuoteen 2005 asti 65 vuotta ja julkisella puolella eläkeikää oltiin yhtenäistämässä yksityisen puolen kanssa. Ei se tietystikään niin kovin suuri muutos olisi, mutta käytännössä ihmiset siirtyivät kuitenkin aikaisemmin eläkkeelle.”

Kaksi työurien mittaria

Työurien pidentämien ja työllisyysasteen nostamisen tärkeimmäksi keinoksi on nähty eläkkeellesiirtymisen myöhentäminen kolmella vuodella. Mittarina on käytetty Eläketurvakeskuksen (ETK) laskemaa työeläkevakuutettujen keskimääräisen eläkkeelle siirtymisiän odotetta. Itse olet tehnyt tutkimuksia työssäoloajan pituudesta elinkaarella. Mitä nämä kaksi mittaria kuvaavat ja miten ne eroavat toisistaan?

”Molemmat mittarit kuvaavat eri elin vaiheiden pituutta eläkejärjestelmän ja/tai työmarkkinoiden kannalta. Tärkeää on, että ihmisten elinkaarella tapahtuvien käyttäytymisen muutosten vaikutuksia eri elinvaiheiden pituuteen (esimerkiksi työvoimassa vietetty kokonaisaika, eläkkeelle siirtymisen ikä) tarkastellaan erillään väestön ikärakenteen vanhenemisesta, mihin lähivuotina vaikuttaa ennen kaikkea sodanjälkeisten suurten ikäluokkien tulo vanhuuseläkeikään.

ETK:n laskema keskimääräisen eläkkeelle siirtymisiän odote perustuu eläkkeelle siirtymisen virtatietoihin ja se kuvaa pelkästään työeläkevakuutettua väestöä. Odote lasketaan tutkittavana vuonna toteutuneiden eläkkeelle siirtymisen todennäköisyyksien ja kuolemanvaarojen perusteella. Näitä osuuksia käyttäen lasketaan, kuinka moni henkilö valitun kokoisesta joukosta (kohortista) siirtyisi vuoden kuluessa eläkkeelle. Näistä laskennallisista eläkkeelle siirtymisistä laskettu keski-ikä on eläkkeelle siirtymisiän odote.

Työssäoloajan pituutta elinkaarella kuvaavat odotteet puolestaan on laskettu työvoimatilastojen varantotietojen pohjalta, ja ne kuvaavat, kuinka pitkäksi työmarkkinoilla vietetty elinaika muodostuu suhteessa kokonaiselinaikaan olettaen, että valitussa väestössä (kohortissa) toteutuisivat tutkittavan kalenterivuoden työvoimaan osallistumisen asteet ja kuolleisuusolot. Vastaavasti voi-

Toinen mittari kuvaa eläkkeellesiirtymisikää, toinen työssäoloa elin-aikana.

daan elinajan odotteen osittamiseen perustuvalla menetelmällä laskea myös eläkkeellä ja ilman eläkettä vietetyn elinajan odotteet (taulukko 1).

Tämä mittari perustuu samaan ajattelu-tapaan kuin terveiden tai toimintakykyisten elinvuosien mittari. Mikä on työmarkkinoilla vietetyn ajan osuus kokonaiselinajasta ja miten käy työssäoloajan elinajan pidentyessä? Kuinka suuri osa elämälle voitetuista vuosista ollaan työelämässä ja mikä osa työmarkkinoi-den ulkopuolella?

Molemmissa mittareissa väestön ikäraken-teen muutosten vaikutus eliminoidaan käyt-tämällä laskennan perusteena esimerkiksi 100 000 vastasyntyneen tai tietyn iän saavut-taneiden kohorttia, jonka loppuelämän aika-na oletetaan tapahtuvaksi tutkittavan vuo-den eläkkeelle siirtymisen todennäköisyydet tai työmarkkinoille osallistumisen asteet (ikä-luokittaiset työvoimaosuudet tai työllisyys-

asteet). Ellei näin tehtäisi, eläkkeelle siirtyjien keski-ikä voisi nousta pelkästään siitä syys-tä, että työeläkevakuutetussa väestössä van-hojen ikäluokkien painoarvo kasvaa väestön ikääntyessä. Vastaavasti kokonaistyöllisyys voisi laskea vain siksi, että ikääntyneiden, vä-hemmän työssä olevien suhteellinen paino kasvaisi, vaikka kussakin ikäluokassa työllis-ten osuudet pysyisivät samoina.”

Voisitko vielä selventää eroja, miten näitä mit-tareita oikein pitäisi tulkita?

”Asia on vaikea enkä lainkaan ihmettele, et-tä julkisessa keskustelussa nämä kaksi lähes-tymistapaa ovat sekoittuneet.

Eläkkeelle siirtymisikää koskevassa kes-kustelussa ydinkysymyksenä on, miten ”to-siasiallista eläkkeelle siirtymisikää” saatai-siin hivutettua lähemmäksi lakisääteistä ikää. Sen sijaan työvoima-ajan odotteiden lasken-ta suuntaa mielenkiinnon koko elinkaareen. Kuinka suuri osa odotettavissa olevasta eli-najasta on työmarkkinoilla vietettyä aikaa ja mikä osa on työvoiman ulkopuolella elettyjä vuosia? Lisääntyvätkö työssäolovuodet, kun elinaika pitenee? Miten työssäolo elinkaarel-la voidaan lisätä ottaen huomioon eri elinvai-heista nousevat tarpeet työnteon, opiskelun, sekä työn ja perhe-elämän yhteensovittami-sen kannalta?

Sisällöllinen ero kahden mittarin välillä nä-kyy esimerkiksi, jos kuvittelemme, että tehos-

tetuin työllistämistoimin on-nistuttaisiin saaman töihin entistä enemmän vajaakuntoi-sia ja pitkäaikaissairaita nuoria, jotka ovat jo Kelan maksamal-la työkyvyttömyyseläkkeellä tai olisivat melko pian siirty-mässä sille. Tämän politiikan seurauksena keskimääräisen eläkkeelle siirtymisiin odo-te todennäköisesti laskisi sen vuoksi, että nämä ihmiset siir-tyisivät yleensä keskimääräistä aikaisemmin työkyvyttömyys-eläkkeelle, johon he olisivat ehtineet ansaita myös työelä-kettä. (Näin ei kävisi, jos odo-te laskettaisiin koko väestölle eli työeläkejärjestelmän ulko-puolella olevat olisivat muka-na.) Sen sijaan kaikki työnteon lisääminen, kohdistukoon se mihin väestöryhmiin tahansa, kasvattaa työmarkkinoilla vie-tetyn elinajan odotetta.”

Minusta onkin vähän harhaan-johtavaa, että julkisessa keskus-telussa puhutaan yleensä vain työeläkevakuutetuista.

”Kyllä, ja nimenomaan sen takia minä laskin tähän koko eläkejärjestelmän kannalta tä-män ilman eläkettä vietetyn ajan odotteen ja eläkkeellä-oloajan odotteen. Jos katso-taan vain työeläkejärjestel-mää ja nimenomaan 25 vuotta täyttäneitä, niin silloinhan siel-tä putoaa pois se ryhmä, jolla on juuri vaa'ankielellä, sijoittu-vatko he työelämään vai eivät. Monitoroinnin kannaltahan se on yksi äärimmäisen tärkeä asia. Minusta on vaarallista, jos ei katsota kokonaisuutta. Siinä syntyy helposti myös yhteis-kuntapolitiikan kannalta vää-riä johtopäätöksiä.”

Taulukko 1. Elinajan odotteen osittamiseen perustuvien tulosten ja keskimääräisen eläkkeellesiirtymisiin odotteen mittareilla laskettujen tulosten vertailua.

Vuosi	Elinajanodotteen mittarilla ja keskimääräisen eläkkeellesiirtymisiin odotteen mittarilla saatujen odotteiden vertailua, 25-vuotiaat				Elinajan odotteen mittarilla lasketut keskimääräiset odotettavissa olevat elinvuodet eri elinvaiheissa, 15-vuotiaat			
	Vuodet ilman eläkettä	eläke-vuodet	Eläkkeelle-siirtymisiin odote	odote - 25	Elinajan odote yhteensä, vuosia	Ilman eläkettä	Työvoi-massa	Työlli-senä
1990	60,6	40,9	35,7	34,5
1997	32,2	20,8	59,0	34,0	62,6	41,9	33,6	29,2
2000	32,6	21,0	58,8	33,8	63,1	42,3	35,0	31,5
2005	33,3	21,6	59,1	34,1	64,4	43,0	35,7	32,7
2006	33,5	21,8	59,5	34,5	64,7	43,2	36,2	33,3
2007	33,6	21,5	59,5	34,5	64,7	43,3	36,6	34,0
2008	33,7	21,6	59,4	34,4	65,0	43,4	37,0	34,6

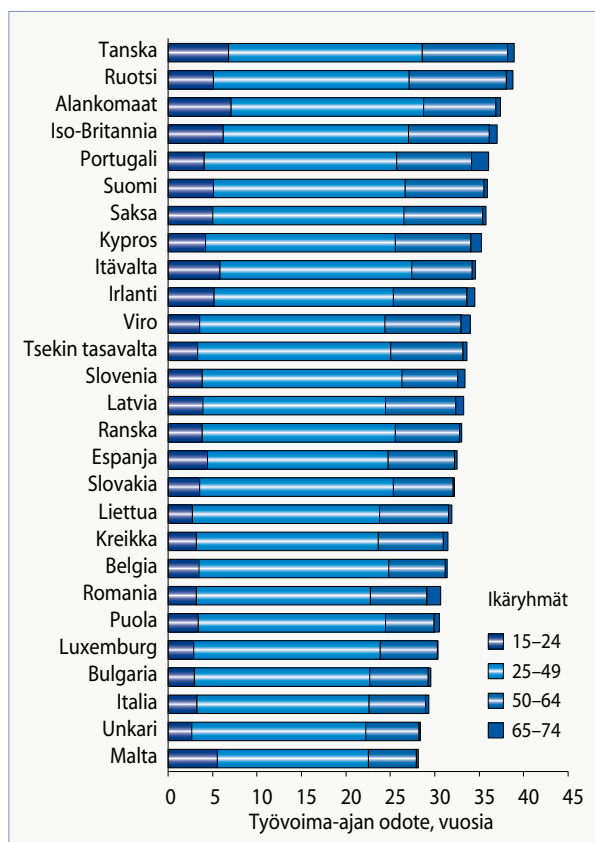
Lähde: Hytti (2009).

Jos nyt katsotaan tarkemmin näiden kahden mittarin antamia tuloksia, niin mitä taulukosta 1 voidaan päätellä?

”Siinä on ensin verrattu näiden kahden mittarin muu-
tosta, jos ne lasketaan eläkejärjestelmästä. Jos katsotaan
ETK:n käytännön mukaisesti 25-vuotiaita, niin vuodesta
1997 vuoteen 2008 elinajan odotteen mittarilla ilman elä-
kettä vietetty aika on kasvanut 1,5 vuotta ja eläkkeellesiir-
tymisiän odote 0,4 vuotta. Elinajan odotteeseen sidottu
mittari tuottaa siis jonkin verran isomman luvun, jos ver-
rataan ilman eläkettä vietettyä aikaa tai eläkkeelle siirty-
misen ikää. Osittain tämä johtuu siitä, että elinajan odot-
teeseen sidotussa mittarissa vaikutta myös työikäisten
kuolleisuuden aleneminen, ts. voitettujen elinvuodet ovat
koituneet työssäolovuosien hyväksi. Erona mittareiden
antamissa tuloksissa on myös se, että eläkkeellesiirtymi-
siän odotteen aikasarjassa on pientä heilahtelua, kun taas
ilman eläkettä vietetyn elinajan odote kasvaa koko ajan.

Vastaavasti jos katsotaan 15-vuotiaan työvoimassaolo-
ajan odotetta, niin vuodesta 1990 vuoteen 2008 se on
kasvanut 1,3 vuodella, ja vastaavalla tavalla laskettu ilman

*Kuvio 1. 15-vuotiaiden työvoima-ajan odotteet (vuosia) EU-mai-
sa vuonna 2005 sekä eri ikäryhmien panos kokonaisodotteen
muodostumisessa, molemmat sukupuolet.*



Lähde: Hytti ja Valaste (2009).

eläkettä vietetty aika on kasvanut 2,5 vuodella. Joka tapauksessa siis ilman eläkettä vietetyn ajan odote on kasvanut jonkin verran nopeammin kuin työvoima-ajan odote elinkaarella.”

Tällä elinajan odotteeseen perustuvalla mittaustavalla ei kuitenkaan pyritä ennustamaan ihmisten kuntoisuuden tai lääketieteen kehitystä.

”Ei. Se pitää ehdottomasti ymmärtää, että vaikka kyseessä on odo-
te, niin se ei ole tulevaisuuden ennuste. Siinä vain sen vuoden eläk-
keelle siirtymisen tiheys tai sen vuoden työssäoloaste kussakin ikä-
luokassa muunnetaan elinkaarelle.”

*Olet myös tehnyt kansainvälisiä vertailuja työmarkkinoilla vietetyn
ajan odotteista. Miltä tilanne näyttää Suomessa ja muissa Pohjoismais-
sa verrattuna EU-maihin yleensä, kun työllisyyttä ja työvoimaan osallis-
tumista katsotaan elinkaarinäkökulmasta?*

”Päätuloksia EU-maiden vertailusta vuodelta 2005 on esitelty
oheisissa kuvioissa (ks. Hytti ja Valaste 2009). 15-vuotiaiden työvoi-
maan kuulumisajan odotteet vaihtelivat Tanskan ja Ruotsin noin 39
vuodesta Maltaan ja Unkarin 28 vuoteen. Suomi sijoittui tässä kisas-
sa kuudenneksi 35,9 vuoden odotteellaan. Ero lähimpään viiteryh-
määmme, Skandinavian maihin oli siis tuo 3 vuotta, jolla työssäolo-
amme pitäisi pidentää.

EU-maiden välillä oli myös suuria eroja siinä, miten eri ikäryhmät
vaikuttivat työvoimassa vietetyn kokonaisajan odotteeseen. Esimer-
kiksi Tankassa, Hollannissa ja Isossa-Britanniassa nuorten työpanos
vaikuttui merkittävästi keskimääräiseen työssäoloaikaan. Ruotsissa
taas ikääntyvien pysyminen työmarkkinoilla oli ylivertaista muihin
EU-maihin verrattuna.

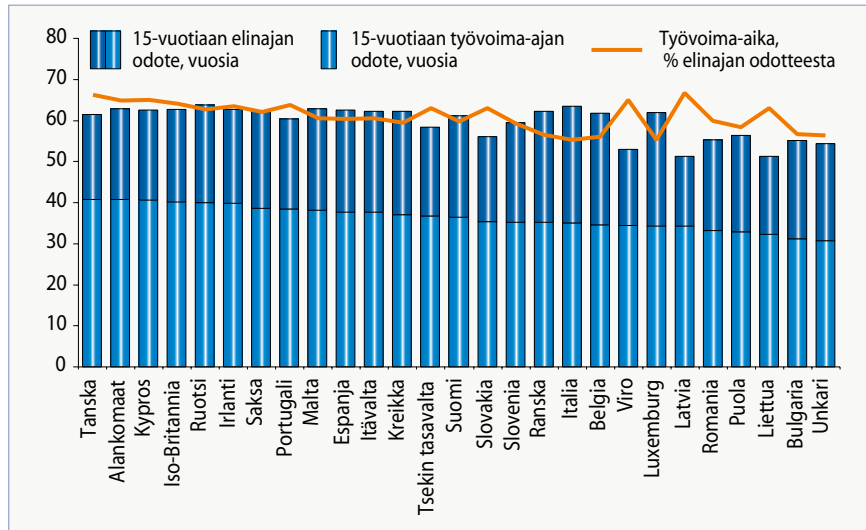
Kun työmarkkinoilla vietettyjen elinvuosien odotetta verrattiin
15-vuotiaiden jäljellä olevaan kokonaiselinaikaan, kaikissa kolmes-
sa Pohjoismaassa miehet ja naiset kuuluivat Euroopan kärkeen. Mie-
lenkiintoista oli se, että suhteellisesti yhtä suuren, ja suuremmankin
osan huomattavasti lyhyemmästä elämästään viettivät työmarkki-
noilla Baltian maiden sekä joidenkin entisen Itä-Euroopan maiden
miehet. Siellä siis tilanne muistutti suoraan sorvin ääreen kaatumis-
ta. Naisilla työvoima-ajan pituus heijasteli pitkälti Euroopan erilai-
sia malleja työn ja perheen yhteensovittamisessa. Välimeren maiden
naiset kuuluivat kärkeen elinajan odotteen pituudessa, mutta
häntäpäähän työvoima-ajan odotteessa.

Suomen työurien pidentämistavoitteen kannalta merkittävää on,
että Suomi jää kaikilla em. mittareilla jälkeen luonnollisesta viiteryh-
mästä eli Ruotsista ja Tanskasta.”

Työurien alkupään ongelmia

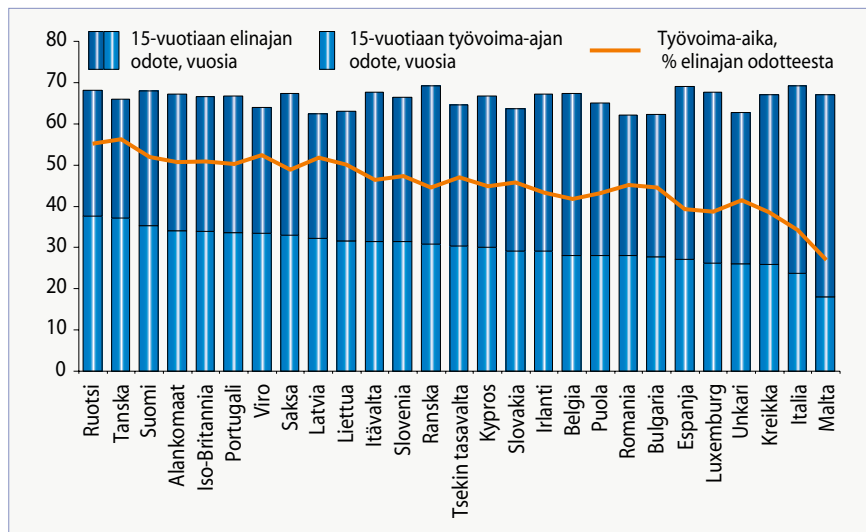
*Jos lähemme työurien alkupäästä, niin on tavallista valit-
taa opintojen pitkittymistä ja opiskelijoiden myöhäistä siirtymis-
tä työelämään. Vaikka nuorisotyöttömyys nyt taantumassa onkin*

Kuvio 2a. 15-vuotiaan työvoima-ajan odotteet ja elinajan odotteet sekä työvoima-ajan osuus elinajan odotteesta EU-maissa vuonna 2005. Miehet.



Lähde: Hytti ja Valaste (2009).

Kuvio 2b. 15-vuotiaan työvoima-ajan odotteet ja elinajan odotteet sekä työvoima-ajan osuus elinajan odotteesta EU-maissa vuonna 2005. Naiset.



Lähde: Hytti ja Valaste (2009).

noussut selvästi, monet nuoret käyvät töissä, jos he eivät opiskele- ja vaikka opiskelevatkin. Niistäkin, jotka ovat aloittaneet opintonsa aikaisin, suuri osa käy töissä. Mitä merkitystä tällä on työssäoloajan odotteen kannalta?

”Tähän asiaan saadaan jonkin verran valaistusta EU-maiden työssäoloaikojen vertailusta (kuviot 1 ja 3). Vertailussa emme selvittäneet opiskeluaikojen

odotteita. Sen sijaan tutkimuksesta näkyi, että maat, joissa nuorten panos 15-vuotiaiden työvoima-ajan odotteeseen oli suurin, olivat (yhtä lukuun ottamatta) samalla maita, joissa työvoimaan kuuluminen ja opiskelu olivat pitkälti päällekkäisiä.”

Tuo on mielenkiintoinen havainto. Aina kysytään, onko siinä mitään järkeä, että

Nuorten syrjäytymisestä on alkamassa pohjoismainen tutkimus.

nuoret eivät aloita opintojaan heti. Luodaan mielikuvaa, että he vain istuvat sohvapohjalla tai maleksivat kadulla.

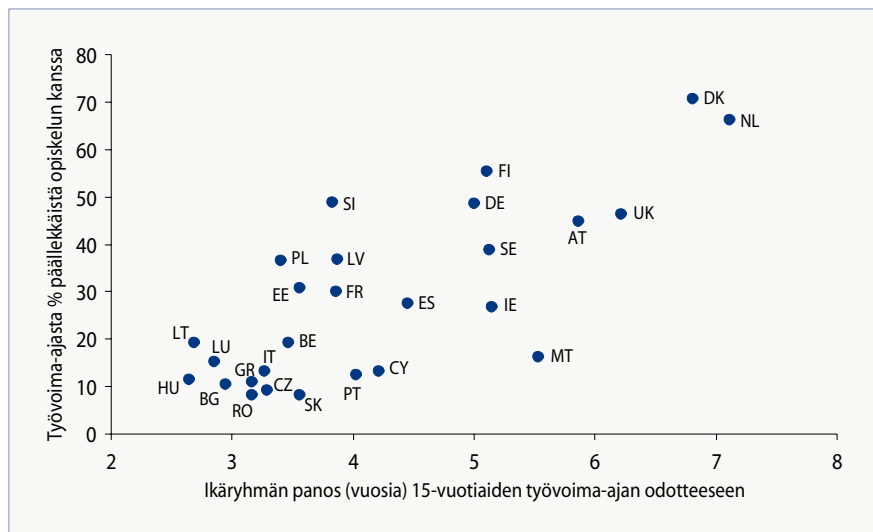
”Ehkä tulosta on tulkittava niin, että työmarkkinoiden kannalta se pikemminkin luo elävyttä, kun opiskelevat nuoret tulevat aikaisin mukaan. Toisaalta en halua vähätellä sitäkään, että nuorilta menee oman opintoalan etsimiseen usein suhteettomasti aikaa, jolloin valmistuminen voi lykkääntyä useilla vuosilla, kun ensin pähkäillään, mikä minusta tulee ja sitten saadaan laajasti kokemusta erilaisista käytännön töistä – mitä sinänsä pidän kyllä hyvänä asiana.

Opiskeluun työssäoloaikana eri maissa vaikuttaa myös se, miten paljon niissä hyödynnetään oppisopimuskoulutusta. Esimerkiksi Tanskassa oppisopimuspohjaisella työllä on suuri merkitys, ja tätä kouluttautumista on edelleenkin lisätty ja kehitetty vaikeasti työllistettävien nuorten osalta. Toisaalta esimerkiksi Suomessa syytetään sitä, että opiskelijat vievät siivoojan ja muidenkin työpaikkoja.”

Onko meillä kuitenkin poikkeuksellisen paljon nuoria syrjäytynyt työelämästä jo alkuvaiheessa?

”Syrjäytymisestä on ehkä vaikea sanoa, ja tämä onkin sikäli hyvä kysymys, että nyt juuri aloitetaan pohjoismaisessa sosiaalilastokomiteassa NOSOSKOssa projekti tästä asiasta, ja minä olen menossa Suomesta siihen mukaan. Runsaan vuoden kuluttua siitä tulisi raportti.

Kuvio 3. Nuorten (15-24) panos työvoima-ajan odotteeseen (vuosia) ja siitä opiskelun kanssa päällekkäinen aika (%) EU-maissa vuonna 2005.



Lähde: Hytti ja Valaste (2009).

Jos katsotaan ihan vain nuorten 15-24-vuotiaiden työvoimaosuutta, joka ei vastaa tähän syrjäytymiskysymykseen, niin vuonna 2008 se oli Suomessa 55,1 prosenttia, kun se oli Tanskassa 73,8, mikä on hurja luku. Mutta siihen vaikuttaa nimenomaan oppisopimuskoulutusjärjestelmä. Norjassa nuorten työvoimaosuus oli 62,7 prosenttia ja Ruotsissa 56,9 prosenttia. Se on jo melko lähellä Suomen lukua. Tietysti mitä parempi kokonaistaloudellinen tilanne maassa on, sitä enemmän se imee nuoria työmarkkinoille.”

Puutteellinen työkyky ja osa-aikainen työllistyminen

Osa-aikatyö on esimerkiksi Hollannissa, Ruotsissa ja Tanskassa selvästi yleisempää kuin Suomessa. Sillä on saatu työllisyysaste korkeammaksi. Osa-aikatyötä on sekä vastentahtoista että vapaaehtoista. Vastentahtoista se on silloin kun haluttua vastaavaa kokoaikatyötä ei ole tarjolla. Tässä tapauksessa ehkä suurempi mielenkiinto kohdistuu siihen, pitäisikö osa-aikatyötä mahdollistaa enemmän tietyille ryhmille. Sinulla on tästä tilastoja Suomesta ja Ruotsista.

”Varsinkin pohjoismaisessa vertailussa olisi mielenkiintoista tietää, kuinka paljon on niitä, joille toinen puoli toimeentulosta tulee työkyvyttömyysetuudesta ja vastaavko he työvoimatutkimuksessa osa-aikatyön olevan vastentahtoista (terveydentilan pakottamaa) vai vapaaehtoista. Olen laskenut vuoden 2005 aineistosta, että Ruotsissa 4,5 prosenttia 50–64-vuotiaasta väestöstä sai osatyökyvyttömyysetuutta ja oli sen lisäksi myös osa-aikatyössä (taulukko 2). Tämä tuntuu hurjan isolta luvulta, mutta näin suuri osa sai osa-aikaiselle työlle kompensatiota työkyvyttömyysetuuden kautta. Tukityössä oli kolme prosenttia. Yhteensä siis 7,5 prosenttia oli jommallakummalla.

Ruotsin ja Suomen ikääntyneiden työllisyysasteiden 11,5 prosenttiyksikön erosta reilusti yli puolet siis koostui siitä, että Ruotsissa vajaakuntoisille järjestettiin osaetuuksia ja tuettua työllistämistä. Tilanne tuskin on tästä paljon muuttunut, koska työkyvyttömyysetuuksien käytön väheneminen vuoden 2005 jälkeen on kohdistunut suurimmalta osaltaan kokoaikaisiin etuuksiin. Toisin sanoen työllisyysero syntyy siitä, että ikääntyviä koskeva politiikka on integroitua ja tähtää yksiselitteisesti ikääntyvien työssäolon turvaamiseen.

Heidät on lääketieteellisesti arvioitu, että he ovat osittain työkyvyttömiä. Sitten heille annetaan osatyökyvyttömyyseläke, ei osa-aikaeläke. Ne, jotka ovat näissä luvuissa mukana, ovat myös työssä. Mutta voi olla myös osatyökyvyttömyyseläkkeellä ilman että on työssä.

Osa-aikaeläke on käytännössä Ruotsissa poistettu, mutta siinä on julkisella sektorilla joitakin erikoisjärjestelyjä, joten jonkun verran sitä vielä on. Suomes-

Taulukko 2. Osatyökyvyttömyysetuuksien, tuetun työllisyyden ja osa-aikaeläkkeiden osuus (%-yksikköä) 50–64-vuotiaan väestön työllisyysasteesta Suomessa ja Ruotsissa vuonna 2005.

	Suomi	Ruotsi
50–64-vuotiaiden työllisyysaste (%)	62,6	74,1
<i>Siitä: etuuksilla ja tukitoimilla olevien osuus, %-yksikköä (pl. vanhuuseläkkeet)</i>		
Työmarkkinallista haittaa korvaavilla etuuksilla ja tukityössä yhteensä	1,8	7,5
Pitkäaikaisella osatyökyvyttömyysetuudella ¹	0,8	4,5
Tukityössä	1,0	3,0
Osa-aikaeläkkeellä	3,2	0,3
Muut työlliset	57,6	66,3
Työttömät työnhakijat % ikäryhmästä	9,1	2,9

¹ Vain työssä olevat osatyökyvyttömyysetuuden saajat. Työssä olevien osuus ikääntyneistä osaetuuden saajista on oletettu samaksi kuin kaikissa ikäryhmissä yhteensä.

Lähde: Hytti ja Hartman (2008); NOSOSKO; Eurostat.

Huom. Ikääntyvien erilaiseen tilanteeseen Suomessa ja Ruotsissa vaikuttavat huomattavasti myös erot työsuhdeturvassa: ”first-in last-out” periaate Ruotsissa, mutta ei Suomessa. Käytännössä tämä antaa ammattilistoille suuremman pelivaran neuvotella ikääntyvien irtisanomisista.

Ruotsissa ei makseta osa-aikaeläkkeitä, mutta siellä osatyökyvyttömyyseläkkeet ovat yleisiä.

sa taas painopiste on osa-aikaeläkkeesä, joka ei vaadi mitään lääketieteellistä arviointia. Nämä valinnat ovat ihan erilliset.

Minua jotenkin häiritsee se, kun puhutaan aina, miten ruotsalaiset onnistuvat pitämään ikääntyvät työelämässä, mutta ei kuitenkaan haluta tarkemmin perehtyä, mistä on kyse eikä varsinkaan ottaa Ruotsista mallia. Ajatellaan, että nehan vaan siellä sairauspäivärahoilla lepäilevät eivätkä käy töissä. Tosiasiassa kuitenkin tästä ikääntyneiden työllisyserosta reilu puolet on tuotettu sillä, että suunnataan nämä toimenpiteet ja etuudet vajaatyökykyisille.

Ruotsissa toisaalta vielä työsuhdeturva toimii käytännössä niin, että se suosii ikääntyneitä, koska siellä on ”ensimmäisenä sisään, viimeisenä ulos”-periaate viety paljon pitemmälle. Suomessahan sitä ei ole mitenkään varsinaisesti määritelty laissa eikä sitä välttämättä noudateta millään tavalla, mutta Ruotsissa se on ihan laissa. Ammattiliitot neuvottelevat poikkeuksista.”

Suomessahan se on melkein niin, että ensimmäisenä sisään, viimeisenä ulos.

”Kyllä, se on ollut pitkälti rakennemuutoksen hoitamista. Ikääntyneet eivät enää osaa, ja he jo mielellään siirtyvätkin pois ja niin edelleen. Tämä on yksi perusero Ruotsin ja Suomen välillä. Ruotsissa työvoimapolitiikkaa on jo vuosikymmenten ajan tehty väestön ikääntymisestä johtuvan työvoimapulan näkökulmasta, kun taas Suomessa väestön

ikä rakenne oli 1990-luvun alkuun asti yksi Euroopan suotuisimmista. Mutta kyllä ensimmäisenä sisään, viimeisenä ulos –periaatteen läpivieminen Suomessa voisi olla aika raju juttu. Sanottaisiin heti, että vanhemman väen tulee tehdä tilaa nuorille työmarkkinoilla. Ymmärrän kyllä hyvin senkin ajatuskulun, kun asioita katsotaan lyhyellä aikavälillä.”

Paljonko tällaisista vajaakuntoisista voisi saada lisää työvoimaa tai työvoimareservejä Suomessa?

”Ajattelisin kyllä, että miksei Suomessakin juuri tässä ikääntyneessä päässä voisi käyttää nykyistä huomattavasti enemmän osatyökyvyttömyysetuuksia tai subventoitua työtä. Ikävä sanoa, mutta kyllä osa-aikaeläke on tietysti aika antelias. Se on monelle tarpeen, mutta toisaalta on olemassa myös toinen vaihtoehto, että priorisoidaan niitä, joilla on vajaakuntoisuutta. Onhan osatyökyvyttömyyseläke Suomessakin olemassa, mutta se koskee vain työeläkejärjestelmää ja ehdot ovat aika tiukat. Käytännössä myös työnantajien vastuut siinä varmaan jonkin verran vaikuttavat. Suurtyönantajathan maksavat siitakin omavastuun etukäteen rahastoon.

On hiukan eri asia, arvioidaanko nykytilanteessa, kuinka paljon ikääntyneistä työttömistä löytyisi osittain työkykyisiä, vai katsotaanko tulevaisuuteen olettaen, että ihmisten ei alun perinkään anneta syrjäytyä vaan heillä olisi mahdollisuus osallistua työelämään voimiensa mukaan. TEMin tilastojen mukaan vajaakuntoisten työnhakijoiden määrä on pyörinyt vajaassa 40 000:ssa ja rakennetyöttömyys on noussut noin 130 000:een. Voisi kuvitella, että näistä ihmisistä aika suuri osa olisi voinut vielä hyödyntää jäljellä olevaa työkykyään, jos järjestelmät olisivat ajoissa tukeneet työkuoron säilyttämistä ja työssäoloa ennen syrjäytymiskiirteen alkamista.”

Entä onko muita työvoimareservejä työikäisten joukossa? Pääministeri Vanhanen-

han on ajanut kotiäitiyttä sillä ehdotuksella, että tulisi puolisoiden yhteisverotus, joka kannustaa siihen. Samaan suuntaan tietysti vaikuttavat lasten kotihoidon tuki ja hoitovapaajärjestelyt. Sitten on vastakkaisia hankkeita kuten jo pelkästään lasten päivähoidon kehittäminen ja isyys- ja vanhempainvapaajärjestelyt tasa-arvoisempaan suuntaan.

”Kotiäitiyden lisääntymistä voitaisiin ilmeisesti jossakin määrin estää kehittämällä esimerkiksi osittaista kotihoidontukea ja sovittamalla se yhteen päivähoidon kanssa. Saneerauseläkkeenä käytetyn eläkeputken tilalle tai vaihtoehdoksi pitäisi miettiä sellaista etuutta, joka ei estäisi työntekoa.”

Tarkoitatko, että pienten lasten äideille pitäisi järjestyä osa-aikaisia työsuhteita, ja sitten heille maksettaisiin vielä osahoitovapaasta?

”Tämä ei nyt varsinaisesti ole minun alaani, mutta oikeastaan mielessäni oli se, että Norjassa esimerkiksi lasten päivähoito ja kotihoidon tuki on porrastettu enemmän sen mukaan, kuinka suuren osan päivästä lapsi on hoidossa. En niinkään ajatellut, että äidit saisivat lisää tukea. Enemmän ajattelin sitä, että äidit jotka haluavat olla osa-aikatyössä, voisivat myös käyttää päivähoitoa ja kotihoidon tukea vastaavalla osuudella. Tämä voisi auttaa aikaisempaa, vähittäistä paluuta ansiotyöhön.”

Entä eläkeputkiehdotus? Mitä tarkemmin ottaen ajat takaa?

”Siinä minulle on tullut mieleen, että – jälleen kerran – Ruotsissa ei ole minikäänlaisia varhaiseläkkeitä. Se on heille oikein kunnia-asia, että ei ole mitään varhaiseläkkeitä työmarkkinasyillä. Käytännössä siellä kuitenkin työnantajat ja työntekijät tekevät irtisanomisopimuksia, ja siinä yhteydessä maksetaan usein jotain saneerauseläkettä. Nimenomaan siinä on se ero, että ei ole mitään estettä työllistyä.

Olen ajatellut, että Suomesakin irtisanomiset kohdistuvat valtaosaltaan suurtyönantajiin, jolloin eikö työntekijälle voitaisi antaa mahdollisuus valita eläkeputken sijasta se määrä, mikä työnantajalle koituu omavastuita? Silloinhan irtisanotut voisivat vapaasti käydä töissä ja ottaa vastaan myös satunnaisia töitä. Se olisi tietysti pienempi kuin työttömyysturva, mutta siinä olisi turva, että uskaltaisi ajatella vielä töihin lähtöä. Eihän kukaan uskalla sitä ajatella, että kokeilen nyt työntekoa enkä ota tuota eläkeputkea. Jos on asunto ja perhe ja kaikkea, niin ikääntynyt henkilö on kuitenkin yleensä sidottu siihen työhön mitä paikkakunnalla on tarjolla.

OECD:n edustajakin totesi äskettäin ilmestyneen työkyvyttömyysraportin julkaisemisen yhteydessä, että juuri Suomessa ei olla totuttu ajattelemaan, kuinka meillä voisi saada etuutta ja tehdä työtä yhtä aikaa. Sekin oli minusta ihan hyvin sanottu. Pitäisi keksiä sellaisia luovia ratkaisuja, jotka sallisivat mieluummin molemmat.”

Kansalaispalkka ei ole ratkaisu

Keskustelu kansalaispalkasta liittyy juuri tähän.

”Sitä minä en missään tapauksessa kannata, koska olen samaa mieltä niiden kanssa, jotka sanovat, että siinä heikommasa asemassa olevat jäävät helposti unohtuiksi. Kun ongelmat sitten pitkittyvät, niin niitä on vaikea ratkaista. Muutenkin olen sitä mieltä, että nuorille se ei ole mikään hyvä vaihtoehto. Eikä vanhemmillekaan. Kyllähän esimerkiksi työmarkkinatuella pitkään olleet ovat olleet eräänlaisella kansalaispalkalla, ja siellä sitten ovat alkoholi- ja muut ongelmat lisääntyneet. Se ei estä syrjäytymistä.”

Suomessa on työttömän melko vaikea vastaanottaa edes lyhytaikaista työtä. Pitäisi sovittaa sosiaaliturva ja työssäkäynti toisiinsa joustavasti. Mikä siinä oikein mättää?

”Tarveharkinta ja byrokratia lienevät suuria syitä työttömillä. Perusongelmahan on se, että vähimmäisturva saavat



työttömät ovat usein kolminkertaisen tarveharkinnan piirissä – työttömyysturvan, asumistuen ja toimeentulotuen. Ongelmaa on vaikea ratkaista mm. korkeiden asumiskustannusten takia. Kannattaa muistaa, että 1990-luvun taitteessa tätä ongelmaa ei vielä ollut, kun työttömät pystyivät säilyttämään ansioturvansa työllisyyslaissa säädetyn ”velvoitettyöllistämisen” ansiosta. Mielestäni nytkin voitaisiin ottaa jonkinlaisesti tulevaisuuden visioksi järjestelmä, jossa ihmiset voisivat säilyttää ansioturvansa tukityöhön tai muihin aktiivitoimenpiteisiin osallistumalla. Ajatus voi tuntua jämähtäneeltä menneen maailman ihannoinnilta, mutta suunnilleen tällä tavallahan työttömyysturva ja aktiivinen työvoimapolitiikka on yhdistetty toisiinsa Ruotsissa ja Tanskassa. Ruotsissa taataan viime kädessä työpaikka kolmannella sektorilla, kun taas Tanskassa työttömyyden ja toimenpiteiden yhteiskesto on maksimissaan neljä vuotta.

Työkyvyttömyyseläkkeissä tarvittaisiin tihennetty porrastus siinä, miten työtulo vähentää eläkettä. Pientä parannusta meillä tuli siihen, kuinka paljon työkyvyttömät saavat tehdä töitä, kun vuodenvaihteessa astui voimaan uudistus, että molemmissa järjestelmissä on yhtenäinen summa 600 euroa kuukaudessa, jonka työkyvyttömyyseläkkeellä oleva saa vähintään tienata menettämättä eläkettään. Lisäksi luotiin yhtenäinen sääntö, jonka mukaan eläkkeelle voi palata kahden vuoden kuluessa, jos työnteko ei onnistu. Työeläkepuolella on omat sääntönsä sen lisäksi.

Kyse on rahasta, jonka yhteiskunta panostaa työllisyyteen.

Ilmeisesti juuri työkyvyttömyyseläkkeissä olisi tarvetta tihentää sitä, ettei syntyisi niin jyrkkiä portaita, joissa jos euronkin enemmän tienaat, niin sitten menetät tämän etuuden. Jos olisi tihennetty asteikko, ihmiset uskaltautuisivat paremmin työhön.”

Mistä kenkä puristaa työurien pidentämisessä?

Työuria pohtiville työryhmille on annettu kuukausi lisäaikaa tammikuun loppuun asti, koska neuvottelut työnantaja- ja palkansaajajärjestöjen välillä ovat osoittautuneet vaikeiksi. Palkansaajajärjestöt ovat esittäneet työurien pidentämiseksi työelämän parantamista ja työkyvyn kohottamista, mutta työnantajapuoli sanoo, ettei tämä riitä. Se vaatii heikennyksiä mm. työttömyysturvaan ja osa-aikaeläkkeisiin, mitä taas palkansaajapuoli ei hyväksy. Esillä on myös ollut vanhuuseläkeikärajan korottaminen eli suoraan sanottuna määrätään ihmiset työskentelemään pitempään. Mitä mieltä olet tästä asetelmasta?

”Kyllä se minusta on tyyppillistä suomalaista suoraviivaisuutta. Suomessa ajatellaan sellaisella nettoperiaatteella, että esimerkiksi kun tilastot osoittavat ihmisiä irtisanottavan aina eniten siinä kohdassa, missä eläkeputken raja on, niin siitä vedetään johtopäätös, että jollei sitä olisi ensinkään, niin heitä ei irtisanottaisi. Sillä sitten perustellaan putken poistamista, että saavutettu hyöty on suurempi kuin haitat. Mutta se ei minusta ole ihan näin. Sehän päinvastoin osoittaa, että työnantajat ovat oikeasti myös solidaarisia työntekijöitään kohtaan. He odottavat eivätkä sano irti juuri siinä vuotta ennen, mikä olisi aika raakaa pitkään työssä olleelle. Minusta on kestävä ajatus, että poistetaan putki ja sitten ei mietitä yhtään, mitä niille käy, jotka välttämättä sitä tarvitsevat. Nämä pitäisi ajatella yksilön kannalta niin, että sitten on joku muu vaihtoehto. Järjestelmien pitäisi toimia niin, että ne nostavat yksilön huolenpidon kohteeksi, ja että yksilö voisi siirtyä jonkin toisen järjestelmän piiriin, josta hän saa turvan. Sitä ei minusta tässä keskustelussa ole.”

Työnantajien kannalta on kai kysymys siitä, kuinka paljon tämä maksaa. Ikääntyneet työntekijät ovat yleensä korkeampi-

palkkaisia kuin ne nuoret, jotka tulevat heidän tilalleen, mutta varmaan siellä pelätään sitäkin, että jos vaaditaan pitämään heidän kunnostaan jotenkin huolta, niin kustannukset lankeavat työnantajalle. Miten voitaisiin tehdä ikääntyneiden työllistäminen tai työssä pitäminen samalla halvemmaksi työnantajille, jotta he suostuisivat tähän?

”Minusta pitäisi hyväksyä yhteiskunnan subventoivan paljon enemmän kuin Suomessa nyt. Kun katsoin taas, miten aivan viime aikoina esimerkiksi Ruotsissa on kehittynyt palkkatuetun työn määrä ja valtiollisessa Samhal-osakeyhtiössä tehty ansiotyö, joka on vaikeammin sairaille ja työkyvyttömille, niin eivät nämä ole juuri miksiäkään muuttuneet viime vuosina. Vaikka Ruotsin porvarihallitus on onnistunut pienentämään työkyvyttömyysetuuksilla olevien määrää, se on tapahtunut enemmän niiden prosessien muutosten kautta, että tehdään tarkemmin arviointi. Mutta on hyväksytty se, että yhteiskunta korvaa sen tuottavuuden vajuksen, mikä ihmisillä on. Esimerkiksi on luotu sellaista systeemiä, että pitkäaikaistyöttömän tai vajaakuntoisen palkatessaan saa työnantajamaksujen helpotuksen jopa kaksi kertaa niin pitkältä ajalta kuin pitkäaikaistyötön on ollut työttömänä tai vajaakuntoinen on ollut eläkkeellä. Kaikkiaan palkkasubvention tai Samhal-osakeyhtiön piirissä on noin 90 000 työntekijää.

Hyväksytään siis se, että työnantajan ei tarvitse maksaa tuottavuuden vajavuutta. Minusta se on ihan avainkohta.

Suomessa työnantajat varmaan pelkäävät kokonaisjärjestelmän paisumista. Tanskassa ja Ruotsissa esimerkiksi sosiaalimenot ovat

Taulukko 3. Skenaario Suomi 2025 olettaen, että kuolleisuus alenee Tilastokeskuksen väestöennusteen (2007) mukaisesti ja vuonna 2025 toteutuvat vaihtoehtoisesti (a) Suomen tai (b) Ruotsin ikäluokittaiset työllisyysasteet vuodelta 2005.

	Suomi 2005	Ruotsi 2005	Skenaario Suomi 2025 (a) (b)	
15-vuotiaan elinajan odote	64,6	66,1
Miehet	61,1	63,8	66,4	66,4
Naiset	67,9	68,2	71,7	71,7
15-vuotiaan työllisen ajan odote	32,8	35,8
Miehet	33,4	36,9	34,1	36,9
Naiset	32,2	34,7	32,4	34,8
Työllisyysaste (15-64), %	68,4	72,5	67,3	72,3
Miehet	70,3	74,4	69,3	74,4
Naiset	66,5	70,4	65,2	70,2
Työllisyysaste (15-74), %	61,1	65,3	56,7	61,5
Miehet	63,6	67,9	59,3	64,5
Naiset	58,6	62,6	54,0	58,5
Vanhuosuhtosuhdet (65+/15-64)	0,25		0,43	

Lähteet: Tilastokeskus; SCB; Eurostat.

korkeammat kuin Suomessa. Mutta jos ajatellaan työllisyyttä, siis että meidän pitää joka tapauksessa saada enemmän ihmisiä töihin, niin silloin minun mielestäni meidän pitää olla valmiit maksamaan. Työnantajalle se on sitä, että he joutuvat maksamaan kollektiivisesti enemmän, mutta jotkut työnantajat voivat saada tukea siihen, että he palkkaavat näitä ihmisiä.”

Jos sitten lopuksi vielä palaamme väestön ikääntymiseen ja työurien pidentämiseen 3 vuodella vuoteen 2025 mennessä, niin miltä tulevaisuus näyttää käyttämäsi mittarin valossa?

”Siltä kannalta tilanne näyttää hyvältä, että työssäoloajan pidentäminen kolmella vuodella todellakin nostaisi 15–64-vuotiaiden työllisyysasteen tasolle, joka vallitsi Ruotsissa vuonna 2005 (taulukko 3). Suomen ikärakenteen vinoutta tavoitevuonna osoittaa kuitenkin se, että 15–74-vuotiaille lasketussa työllisyysasteessa kolmen vuoden pidennys työssäoloon auttaa vasta pitämään työllisten osuuden vuonna 2025 samalla tasolla kuin se oli vuonna 2005. Ongelmana on, että Suomessa vanhushuoltosuhteen kasvu tulee olemaan poikkeuksellisen nopeaa, kuten kaikki tiedämme. Suomessa 65 vuotta täyttäneiden suhteen työikäisiin ennustetaan nousevan 0,25:stä 0,43:een, kun Ruotsissa vastaavat luvut ovat 0,26 ja 0,36.

Työssäolon pidentäminen kolmella vuodella vaatisi mielestäni rakenteellisia uudistuksia, jotka tukisivat ennen kaikkea heikommassa työmarkkina-asemassa olevien pääsyä ansiotyöhön ja siellä pysymistä. Suomessa pitäisi nyt varoa kaikkia sellaisia ratkaisuja, joissa heikommat putoavat rattailta. Skandinavian maissa yhteiskunnallinen solidaarisuus on mielestäni syvemmälle juurtunut kuin Suomessa. Väittäisin myös, että se on se syy, miksi ”kimalainen lentää”¹. Suomesta en ole ihan niin varma.” ■

KIRJALLISUUS

Hytti, H. (2009), Työssäoloa voidaan pidentää pohjoismaiselle tasolle, mutta millä mittarilla ja millä keinoin? Työpoliittinen aikakauskirja, 2/2009, 67–77.

Hytti, H. & Valaste, M. (2009), The Average Length of Working Life in the European Union, Kela Online Working Papers 1/2009. <http://helda.helsinki.fi/handle/10250/8369>.

Hytti, H. & Hartman, L. (2008), Integration vs kompensation – välfärdsstrategier kring arbetsförmåga i Sverige och Finland. IFAU – Institutet för arbetsmarknadspolitisk utvärdering, Rapport 2008:19. <http://www.ifau.se/upload/pdf/se/2008/r08-10.pdf>

1 Vertaus viittaa kuuluisaan väitteeseen, että aerodynamiikan lainalaisuuksien mukaan kimalaisten ei pitäisi kyetä lentämään. Koska ne kuitenkin lentävät, täytyy väitteen perustua liian yksinkertaiseen käsitykseen kimalaisten liikkeistä. Vastaavalla tavalla jotkut tutkijat ovat epäilleet Skandinavian maiden kykyä menestyä niiden korkean veroasteen ja suuren julkisen sektorin takia.